

ייאוש, פרידה בלתי-אפשרית מהחרדים, או מתווה ישראל 2.0

דן בן-דוד

יש המרימים ידיים ויש הנוטים לאשליית חלוקת ישראל לקנטונים של קבוצות אוכלוסייה שונות – על אף שהרעיון אינו בר קיימא כי אינו מתמודד עם בעיות היסוד. אולם יש גם את ארבע אבני היסוד של מתווה ישראל 2.0 המתמקדות בבעיות השורש שיוכלו להציל את עתיד המדינה – אם נצליח לרתום את הזעם הציבורי כנגד ברירת המחדל שלה השלכות קיומיות המתבהרות מיום ליום.

בים בינינו כבר הרימו ידיים לגבי האפשרות שבאמת נוכל להמשיך לחיות ביחד במדינה הזו – כאשר ניסיונות ההשתמטות של החרדים בעת מלחמה רק מדגישים עד כמה עמוק הפער הפנימי שנחרט כאן. מדיניות של טלאים שערורייתיים כתחליף לאסטרטגיה הם סימני ההיכר של ממשלות כושלות לדורותיהן. התוצאה היא תוואי שעליו נעה מדינת ישראל כבר עשורים – ובמהירות גוברת בשנתיים האחרונות. זהו תוואי שאינו בר קיימא הגורם לחלק לעזוב, ולאחרים לשקול עזיבה. יעד: מדינות שדווקא עכשיו מתחילות להזכיר מדוע הורינו בנו כאן את הנס הישראלי עבורנו – הנס הראשון באלפיים השנים האחרונות המאפשר לנו להגן על עצמנו באופן מרוכז ומוצלח.

ייאוש אינה תוכנית עבודה. לאחרים דווקא יש תוכנית, כזו המבוססת על חלוקת המדינה לקנטונים, כאילו היינו שווייץ: שכל קנטון יחיה את חייו כפי שהוא רוצה. כפי שיוצג בהמשך, הרעיון אולי נשמע קוסם, אך אינו נבנה על רגליים כלכליות, חברתיות או בטחוניות שיוכלו להחזיק לאורך שנים. כשמסביב יהום הסער, אין מנוס מכך שמדינה החפצה חיים תצביע בכנות על בעיות השורש המאיימות על עצם קיומה בעתיד – ותתחיל להתמודד עימן לפני שחלון ההזדמנויות הדמוגרפי ייסגר. מוצג כאן מתווה המסמן את הדרך.

אשליית הקנטונים

רעיון הקנטונים קוסם במיוחד למי שאינם מוכנים להתמודדות אמיתית עם בעיות השורש הקובעות את כיוונה של ישראל במשך עשורים. הרעיון המרכזי של גישה זו הוא שהארץ תחולק לקנטונים על פי אוכלוסיית הרוב בכל מקום, כשאותן אוכלוסיות יקבעו לעצמן את מידת הדמוקרטיה הפנימית, אם בכלל; אורח חיים של עבודה או של אי-עבודה; בתי ספר המספקים, או שאינם מספקים, את הכלים לעבוד במשק מודרני, המלמדים או שאינם מלמדים מה הם היסודות של דמוקרטיה ליברלית וכיבוד האחר; וכן גביית מסים על פי היכולת. בנוסף להנהגות הקנטונים יהיה ממשל פדרלי, כלל ארצי, בעל השפעה מועטת על מה שמתחולל בתוך הקנטונים, כשלכל קנטון ייצוג שווה בכנסת.

יש ווריאנטים שונים לרעיון הקנטונים, אך העקרון המנחה הוא שכל קבוצת אוכלוסייה צריכה לכבד את הערכים של שאר הקבוצות על מנת שהמודל הלאומי יצליח. כמו כן, על הקנטונים החזקים לסייע במימון של הקנטונים החלשים באופן הולך ופוחת עם הזמן. המטרה של הפתח הזו היא לגרום לכך שהקנטונים החלשים יבינו שאם המודל שלהם אינו בר קיימא מבחינה כלכלית, הם יאלצו לשנותו בהתאם.

בעיה בסיסית ראשונה עם רעיון הקנטונים עבור ישראל היא ביטחונית: מי יגן על כלל הקנטונים ממי שרוצים להכחיד את המדינה כולה? במה רעיון הקנטונים שונה מהמציאות הנוכחית בהקשר זה? בעיה בסיסית שניה היא כלכלית: מי שאינו מספק חינוך מתאים לילדיו, לא יזכה אח"כ מבוגרים המסוגלים לבצע תפנית אם וכאשר ייפול האסימון שנגמר הסיוע משאר הקנטונים.

האשליה הנפוצה שלימודי דת מספיקים להשגת תארים אקדמיים בקרב מי שלא למדו בילדותם לימודי ליבה מלאים, וברמה גבוהה, מתנפצת מול המציאות של נשירת 53% מהנשים ו-76% מהגברים (על פי מבקר המדינה) מהמסלול האקדמי כולל מכינות. חשוב להדגיש שמדובר בנשירה גבוהה ממכללות שרובן ברמה נמוכה מאוד.

אם אוכלוסייה שאינה מסוגלת לקיים את עצמה תתקדם בכיוון של רעב, יגבר הלחץ על שאר הקנטונים להמשיך לממנה למרות הסכמים קודמים (נשמע מוכר?), או שחשרי כל יאלצו בעל כורחם לגנוב ממי שיש לו על מנת לשרוד ולהישאר בחיים. ומה לגבי שירותי בריאות בקרב מי שאינם מכשירים את ילדיהם ללכת בדרכו של הרמב"ם, שהיה רופא, ואין להם היכולת לממן טיפול רפואי הניתן בקנטונים האחרים?

כל זה מעלה את הבעיה השלישית, ואולי העיקרית. מי בכלל מעלה על דעתו שקנטון שאינו דמוקרטי באופן שקובע את מנהיגיו – המבוסס על אפליית הנשים וחוסר סובלנות לכל מי שאינו כמוהו – יקיים כללי משחק דמוקרטיים עם שאר הקנטונים? במידה מסוימת, ירושלים והערים המתחרדות מהוות משל לכיוונה של המדינה כולה, ולמסוכנות של רעיון הקנטונים כחלופה עתידית עבור ישראל.

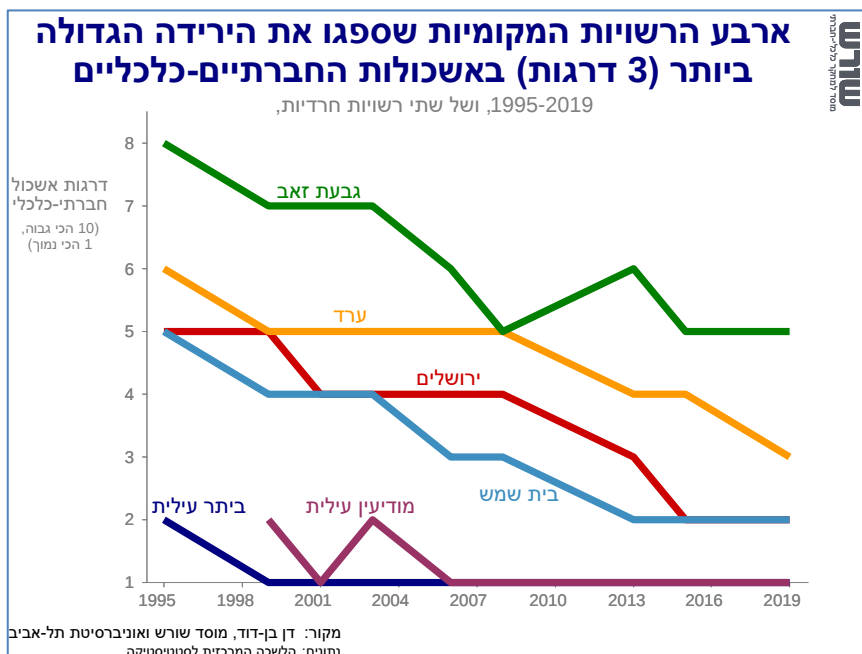
ירושלים והערים המתחרדות: משל לישראל

תוך פרק זמן של מעט יותר משלושה עשורים (מ-1988 עד 2021), חלקם של תלמידי בתי הספר היסודיים הממלכתיים בירושלים ירד מ-33% ל-9%. ב-2021, כשכמעט מחצית (46%) מתלמידי בתי הספר היסודיים בעיר היו חרדים, שליש ערבים, ו-11% למדו במערכת הממלכתית-דתית (שגם ספגה ירידה – אמנם מתונה יחסית למערכת הממלכתית – בחלקה מתוך כלל התלמידים). כתוצאה מהשינויים הדמוגרפיים המהירים בירושלים והשלכותיהם על בסיס המס של העיר, ממשלת ישראל נאלצת להזרים לעיר תקציבים הולכים וגדלים. לשם המחשה, בין 2012 ו-2020, הכנסות העיריה ממיסים עלו ב-34% בזמן שהכנסותיה של ירושלים מממשלת ישראל גדלו ב-138%.

ב-1995, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הציבה את ירושלים באשכול כלכלי-חברתי אמצעי (בטווח בין הערים העניות ביותר באשכול 1 לערים העשירות ביותר באשכול 10). בתוך שני עשורים וחצי בלבד, העיר ירדה ב-2019 בשלושה אשכולות, מאשכול 5 לאשכול 2. זו אינה תופעה שאפיינה את תל-אביב-יפו, ששמרה על סיווגה הגבוה באשכול 8. גם חיפה (אשכול 7) ובאר שבע (אשכול 5) שמרו על יציבות כלכלית-חברתית לאורך כל השנים מ-1995 עד 2019.

באופן כללי, הלמ"ס סיווגה למעלה מ-200 רשויות מקומיות לפי מעמדן הכלכלי-חברתי. במקרים מסוימים, חל שיפור לאורך השנים בסיווג הכלכלי-חברתי של רשויות מקומיות. במקרים אחרים, הסיווגים של הרשויות המקומיות נותרו קבועים, או ירדו. ירושלים, יחד עם שלוש ערים נוספות, חוו את הירידה הגדולה ביותר בסיווג הכלכלי-חברתי – כל אחת מהן ירדה בשלושה אשכולות (תרשים ראשון).

בית שמש, בדומה לירושלים, דורגה בשנת 1995 באשכול 5 וירדה לאשכול 2 עד 2019. ערד ירדה מאשכול 6 לאשכול 3 באותה תקופה, בעוד שגבעתי זאב שדורגה באשכול 8 (כמו חיפה) ב-1995, ירדה לאשכול 5 לאורך השנים.

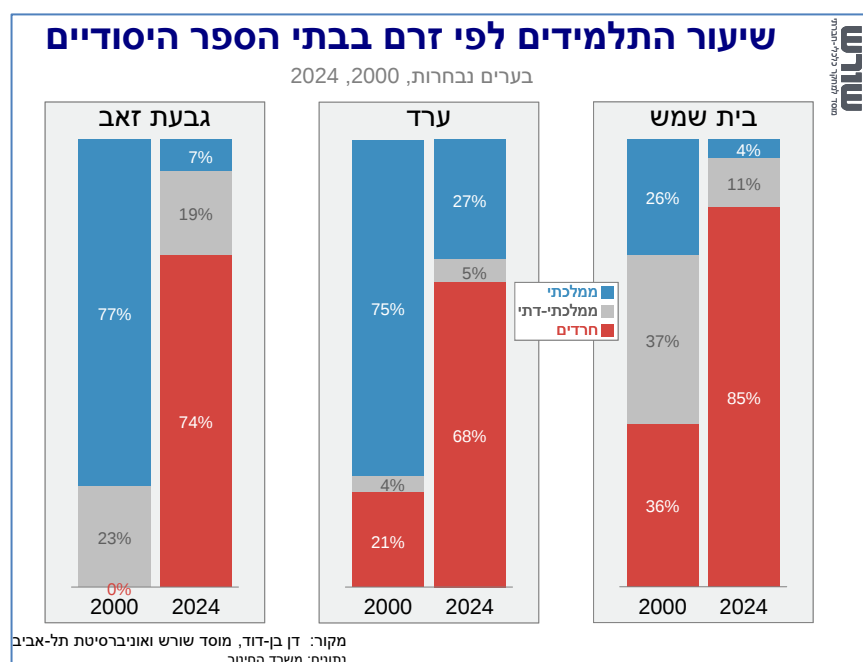

פירון הילודה הגבוה במיוחד בקרב החרדים מחייב מציאת פתרונות דיור לחברה שצומחת מהר יותר מכל קבוצת אוכלוסייה אחרת בישראל. מדובר בפירון הילודה (6.4) הגדול במידה ניכרת מפירון הילודה של כל שאר קבוצות האוכלוסייה במדינה: 3.8 בקרב הדתיים, 3.0 אצל המוסלמים, 2.4 בחוגים המסורתיים, 2.0 בקרב החילונים, 1.9 במגזר הדרוזי ו-1.8 אצל הנוצרים. כתוצאה מכך, חלקם של החרדים באוכלוסיית ישראל מכפיל את עצמו בכל 25 שנה – כלומר, בכל דור. כדוגמא, החרדים מהווים 6% מכלל בני 50-54, אך 26% מדור הנכדים בגילים 0-4.

כתוצאה מכך, החרדים זקוקים לעוד ועוד שטחי מגורים. לצד בניית ערים המיועדות אך ורק לחרדים – כמו ביתר עילית ומודיעין עילית, הנמצאות בתחתית האשכולות הכלכליים-חברתיים במשך שנים – יש כניסה משמעותית של חרדים לערים שלא היו חרדיות עד כה. בית שמש, ערד וגבעת זאב, שספגו את הנפילות הכלכליות-חברתיות הגדולות ביותר, חוו גם התחרדות ענקית ומואצת של אוכלוסייתן. כפי שמוצג בתרשים השני, למעלה משליש (36%) מתלמידי בתי הספר היסודיים בבית שמש למדו בזרם החרדי ב-2000, קצת יותר מרבע (26%) למדו בזרם הממלכתי, והיתר (37%) למדו בזרם הממלכתי-דתי. עד 2024, חלקם של החרדים עלה ל-85% ואילו חלקם של התלמידים בחינוך הממלכתי ירד ל-4% בלבד.

בשנת 2000, ערד היתה

עיר חילונית יחסית. שלושה רבעים מתלמידי בתי הספר היסודיים בה למדו בזרם הממלכתי ורק 21% בזרם החרדי. תוך 24 שנים בלבד, התמנהיל הדמוגרפי התהפך, כאשר חלקו של הזרם החרדי עלה ל-68% וחלקו של הזרם הממלכתי ירד ל-27%. בגבעת זאב לא היו כלל בתי ספר חרדים בתחילת המילניום. תוך פחות משני עשורים וחצי, חלקם של תלמידי בתי הספר היסודיים הממלכתיים ירד מ-77% ל-7% בעוד חלקם של החרדים הגיע ל-74%.

השינויים הטקטוניים בערים המתחרות אינם נובעים אך ורק מהגירה פנימה של חרדים בגלל הריבוי הטבעי הגבוה שלהם. הם נובעים גם מחוסר הסובלנות של החרדים – שאינם לומדים אחרת – לכל מי שאינם כמוהם. התוצאה היא נפילה חופשית של האוכלוסייה החילונית היותר משכילה, וכתוצאה מזה, היותר תורמת מבחינה כלכלית.

זו הבעיה העיקרית שממנה מתעלמים תומכי הקנטוניזציה של ישראל. כפי שכתבתי באוגוסט 2023, [ניתן להיות דתי במדינה ליברלית – אך לא ניתן להיות ליברל במדינה דתית](#). השינויים הדמוגרפים המהירים לא יאפשרו לקנטונים להישאר בגודלן המקורי בזמן שהיעדר השכלה תואמת שוק או דמוקרטיה לא תאפשר לקנטון החרדי להשתחרר מתלותו בקנטונים האחרים להישרדותו הכלכלית והביטחונית. ואם כך, כיצד מתווה הקנטונים מייצר תוצאה קיומית שונה מזו שאליה ישראל מתקדמת כיום? היות והתוואי הנוכחי של ישראל ורעיון הקנטונים אינם ברי קיימא בטווח הארוך, אין מנוס מלנסות דרך שלישית: מתווה ישראל 2.0. למתווה ארבע אבני יסוד לטיפול בבעיות השורש ולהבטחת עתידה של ישראל.

מתווה ישראל 2.0

אבני יסוד 1 ו-2 של המתווה מתארים שינויים מהותיים במדיניות שיאפשרו רמת חיים גבוהה במשק צומח עם שיעורי עוני נמוכים – משק מתקדם שיוכל להבטיח את יכולתה של ישראל להגן על עצמה בעתיד. אבני יסוד 3 ו-4 דרושים כדי לאפשר את ביצורם של אבני יסוד 1 ו-2 על מנת שישראל תישאר על תוואי בר קיימא.

1. מהפך במערכת החינוך

כפי שהראיתי בטור אחר שפורסם לאחרונה, [רמת החינוך של ישראל בתחומי ליבה נמצאת בתחתית העולם המפותח](#) (זה אינו בגלל החרדים, שמרבית בניהם אינם לומדים את החומר, ולכן אינם נבחנים – מה שהיה מוריד עוד יותר את הממוצע הארצי). לכן הדגש צריך להיות על מהפך בכלל המערכת ולא למקדו בחרדים.

- לישראל אוניברסיטאות מחקר ברמה הבינלאומית הגבוהה ביותר. הידע כבר כאן ואין צורך לייבאו ממדינות אחרות. צריכים רק לדאוג שידע זה יגיע לכלל ילדי המדינה. חינוך אוניברסלי ברמה הגבוהה ביותר ישנה את כללי המשחק. עיקרי המהפך צריכים לכלול:
 - שדרוג משמעותי של תכנית הליבה בכלל המערכת;
 - תוכנית הליבה חייבת להיות אחידה וחובה בכל בתי הספר, כולל כל בית ספר דתי וחרדי;
 - שינוי מהותי של הדרך בה בוחרים, מכשירים ומתגמלים מורים;
 - רפורמה כוללת של משרד החינוך ואופן התנהלותו.
 - איסור מוחלט על מעורבותן של מפלגות פוליטיות בתכנים הנלמדים במערכת החינוך.
- ילדים בעלי ידע במיומנויות בסיסיות יזכו להזדמנויות לניידות כלכלית וחברתית שאולי לא תהיינה להם אחרת, תוך תרומה לצמיחה כלכלית ברמה הלאומית, והפחתת תלותם האישית באחרים.
- חינוך בסיסי אחיד ברמה הגבוהה ביותר יספק הבנה ברורה של המותר והאסור בחברה ליברלית – ללא קשר להעדפות של אורח חיים דתי או חילוני – ויקנה יכולת חשיבה ביקורתית שתפחית את המשיכה אל מנהיגים פופוליסטים ושרלטנים המציעים פתרונות פשטניים ומסוכנים לבעיות קיומיות מורכבות.

- מבוגרים שהינם יותר משכילים יבינו גם את הדרישות והמחויבויות הנלוות להורות ויפעילו יותר שיקול דעת בהחלטות הנוגעות לפירון הילודה שלהם.

2. מהפך בעדיפויות התקציביות של הממשלה

- הכולל:

- הפסקה מוחלטת של מימון לבתי ספר שאינם מלמדים את תכנית הליבה המלאה;
- הפסקת תמיכות המעודדות אורח חיים של אי-עבודה;
- שקיפות תקציבית מלאה כדי שהציבור ידע מהן העדיפויות הלאומיות בפועל – ובין השאר, מי מקבל תמיכות וכמה הם מקבלים.
- כסף, או מניעת העברתו, מעודד ציות לחוקי המדינה ומייצר מוכנות למהפך בחינוך, לעבודה ולשירות בהגנה כל המדינה.
- השינוי המאסיבי הדרוש בסדרי העדיפויות התקציביים צריך להתבסס על סדר יום ממלכתי ולא על אג'נדות סקטוריות ואישיות – סדר יום שיבטל את המערכת המוטה והלא שוויונית של תמיכות, סובסידיות, הנחות ופטורים.

3. שינוי שיטת הממשל

- היכולת ליזום מהפכות בסדרי הגודל שתוארו לעיל וליישמן מחייבת מינוי שרים המבינים בתחום משרדיהם ויצירת זרוע ביצועית בעלת יכולת ליישום החלטותיה ולאכיפת החוק;
- בניית מערך אפקטיבי של איזונים ובלמים בין שלוש זרועות השלטון כדי להבטיח שאף קו לא נחצה.

4. ניסוח והעברת חוקה

- על מנת להקשות על הממשלות הבאות לבטל את המהפכות המערכתיות בחינוך ובעדיפויות התקציביות, יש צורך לחוקק חוקה שמבצרת בסלע את היסודות הלאומיים המגנים על זכויות היסוד ועל המערכת השלטונית החדשה.
- לאור מהירות השינויים הדמוגרפיים בישראל, חוקה זו חייבת להיות חסינה לשינויים לפחות בעשורים הקרובים – עד שהמהפכות בחינוך ובתמיכות יחלו להשפיע על הדורות הבאים כך שלא יהיה רוב עתידי בישראל המעוניין להחליש את היסודות הדמוקרטיים של המדינה.

התהליכים החברתיים, הכלכליים והפוליטיים שישראל עברה ועוברת בעשורים האחרונים הביאו את המדינה אל רגע האמת שלה. בעוד שישראלים רבים מסוגלים לזהות את הסימפטומים, מרביתם אינם קולטים את התמונה המלאה ששורטטה לעיל, ולא את העובדה שתמונה זו מחרפה בקצב הולך וגובר – עם השלכות קיומיות על עתידה של ישראל.

מתווה ישראל 2.0 מגשר בין ימין ושמאל ליברלים ובין דתיים וחילונים ליברלים – שעדיין מהווים רוב במדינה, אם רק יחברו יחדיו כמו בזמן מלחמה. הרי המטרה זהה, הצלת עתידה של מדינת ישראל. בבחירות האחרונות, הצביעו 1.2 מיליון למפלגות החרדיות ולמפלגות הדוגלות בעליונות יהודית. לעומתם, כ-3 מיליון הצביעו למפלגות יהודיות לא-דתיות ועוד כחצי מיליון למפלגות ערביות. מבין ה-3 מיליון שהצביעו למפלגות הלא-דתיות, יש אמנם רבים הרואים בהייטקיסטים, רופאים, מדענים וטייסי קרב המתנגדים לנתניהו ומובילי נסיון ההפיכה המשפטית כאויבי העם, אך הם, ביחד עם החרדים והמשיחיים מהווים עדיין מיעוט – אם כי, לא לנצח, בהינתן כיוונה הדמוגרפי של ישראל.

את העקרונות של מתווה ישראל 2.0 הצגתי הקיץ, ביחד עם עמיתים ממוסד שורש, לכל אחד מראשי האופוזיציה, מי שמובילים מפלגות ומי שמתכוונים להקימן (הוצעו פגישות גם לראש הממשלה, שר האוצר ושר החינוך, אך רק האחרון הסכים לפגישה). כל אחד מראשי האופוזיציה, מהצד הימני ועד הצד השמאלי של המפה הפוליטית, הביעו הסכמה למתווה. הבעיה היא שזהו מתווה כל כך קשה ליישום מבחינה פוליטית שהוא מחייב (א) התלכדותה של הנהגה פוליטית המוכנה לשים בצד עדיפויות סקטוראליות ולהסכים באופן פומבי במתווה ו-(ב) התלכדותו של הרוב הליברלי בציבור הישראלי סביב עקרונות המתווה – מה שמחייב העברת השיח הציבורי אל הסוגיות המתוארות לעיל. לשם כך נכתבו שורות אלה.

הכל מתחיל עם החלפת הקברניט הנוכחי וצוותו שרק מגבירים את התאוצה אל הקרחון שלפנינו. זה מחייב גם אותנו להפסיק לריב על סידור כסאות על הטיטאניק ולהתחיל לקבוע ביחד שינוי כיוון בלתי הפיך לאונייה. אחרת הסוף של כולנו יהיה הקרחון, או המים הקפואים למי שמחפשים סירות הצלה זמניות עד שגם אלה יתהפכו עליהם או על ילדיהם כשלא תהיה להם אוניה לחזור אליה.

לכל ראשי האופוזיציה: זו העת למנהיגים המסוגלים לשים בצד שיקולי נישא מפלגתיים ואישיים ולהוביל יחדיו מחאות כפי שהמדינה הזו לא ראתה. רק ביחד תוכלו לעצור את מכונת הרעל המובילה להרס חברתי, כלכלי ומדיני של ישראל. הראו שאנשי ונשות ימין, שמאל, דתיים וחילונים מסוגלים לחבור יחדיו באזרחות, כמו בצה"ל, למטרת-על משותפת של הצלת עתידה של ישראל. תנו תקווה!

תוכנית פעולה

- זו העת לחשיבה מחוץ לקופסה. כפי שצה"ל הראה לאחרונה שניתן לבצע משימות שנחשבו כבלתי-אפשריות, גם אתם, מנהיגי האופוזיציה, צריכים לפעול ולעשות משהו שמעולם לא נעשה בישראל.
1. צרו באופן חד פעמי מסגרת מפלגתית אחת משותפת לאופוזיציה כולה (מעין צה"ל אזרחי).
 2. על האיחוד המפלגתי הזמני להציג מצע פוליטי אחד, ברור, ומשותף המבוסס רק על ארבע אבני היסוד של מתווה ישראל 2.0 שעליו כולכם מסכימים.
 3. ישמו את המתווה בשנה הראשונה של ממשלתכם.
 4. בתום השנה הראשונה, פזרו את הכנסת ונלך לבחירות בשיטה החדשה – לדרך חדשה ובת קיימא.

לקוראים, קחו את מתווה ישראל 2.0, שתפו עם כל מי שרק ניתן, ולחצו על המנהיגים שלכם לאחד שורות ולספק חזון משותף להצלת עתידה של ישראל, חזון המבדיל בין טפל ועיקר ומטפל בבעיות השורש המאיימות על קיומה העתידי של המדינה. הגיעה העת להחזרת התקווה.